

Wie de liefde niet heeft

Het mensbeeld van C.I. Dessaur

W. Otterspeer, NRC Handelsblad 9 april 1982

C. I. Dessaur: *De droom van de rede. Het mensbeeld in de sociale wetenschappen. Een poging tot criminosophie.*

Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage.

Stel: het meisje waarop je in stilte verliefd bent, vertrouwt je toe dat ze de verdeling in yin en yang zo zinvol vindt, dat er in ieder mens wel een vonkje van het geestelijk wereldprincipe aanwezig is en dat ze zeker weet vroeger al eens geleefd te hebben. Je zat er niet direct op te wachten, het brengt je zeker niet dichterbij je doel, maar of je het wilt of niet, het streelt als belgetinkel je oren. Deze niet onsympathieke variant van de sexe-fascistische houding (ik zal het ding maar bij de naam noemen) lijkt onvermijdelijk de leeservaring van een met Andreas Burnier sympathiserende man ten aanzien van haar nieuwste boek. Al jaren ervaar ik zoiets als verliefdheid bij het lezen van haar boeken, die eenzame, zingende gedichten, dat tegen de bierkaai opslaande proza. En sedert ik haar ook nog eens vluchtig ontmoette en haar wellevendheid, ogen en onhandig op de wang uitgesmeerd toastje onderging, is dat alleen maar erger geworden. Maar dat zijn door haar zelf verboden reacties.

Gelukkig heeft ze dit boek gepubliceerd onder haar professoren-pseudoniem Dr. C. I. Dessaur. Dat schept de nodige distantie. Wie bovendien haar *Ervaringen met kritiek op eigen werk* ter harte neemt, slikt zijn 'affectief/moralistische' opwellingen in en stelt zich zo 'informatief/analytisch' mogelijk op. Dat wil zeggen, informatie van zakelijke gegevens over de auteur en haar werk, met eventueel aanwijsbare invloeden en een analyse 'op grond van een liefst expliciet aangeduide ... theorie of visie.'

Eerst die visie. Al vanaf het eind van de 19de eeuw bestaat er een weliswaar voornamelijk in neokantiaanse kring geformuleerd, maar in meerderheid geaccepteerd verschil tussen de methodologie van de, zeg maar, alfa en de betawetenschappen, of zoals men ze toen wel noemde, de cultuur- en natuurwetenschappen. De een hield zich bezig met waarden, de ander met feiten; het individuele stond tegenover het algemene, het je inleven in dat wat uniek was stond tegenover tellen en het experiment.

Ging het in de natuurwetenschappen om het voorspellen, het directe nut, bij de cultuurwetenschappen lag dat minder duidelijk en dichtbij. In de schitterende omschrijving van Burckhardt wil de beoefenaar van de geschiedenis bijvoorbeeld 'nicht sowohl klug für einander, als weise für immer werden.'

Sedert het eind van de 19de eeuw is dat niet wezenlijk veranderd. Het mechanistisch wereldbeeld van de natuurwetenschap vertoont de nodige scheurtjes, maar staat nog duidelijk overeind; in de

cultuurwetenschappen hebben kwantitatieve, zelfs positivistische stormen gewoed, maar de essentieel romantische trekken ervan zijn onveranderd. En dat is ook goed. Mits je ervan uitgaat dat ook de cultuurwetenschappen hun afspraken en regels kennen, die ervoor zorgen dat ze in principe voor iedereen toegankelijk zijn.

Vervolgens de zakelijke gegevens over de auteur. Catharina Irma Dessaur werd in 1931 geboren en studeerde na veel omzwervingen in 1966 af als filosofe. Vanaf 1965 is ze ook romanschrijfster, maar daar hebben we het nu niet over. Ze promoveert in 1971 op de dissertatie *Foundations of Theory - Formation in Criminology*, waarmee ze terecht een lectoraat verdient aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen. Van 1973 af is ze daar hoogleraar-directeur van het Criminologisch Instituut.

Die dissertatie is overigens een curieus ding. Ze probeert daarin te komen tot criteria voor 'een fundamentele, ethisch neutrale empirische wetenschap.' Alles wat naar essentialisme of metafysica ruikt wordt met een beroep op Hempel en andere wetenschapsfilosofen van neopositivistische origine opgerold.

In *De room der rede* zegt ze dat ze 'zo'n tien jaar geleden nog een aanhanger was van de meest starre wetenschapsorthodoxie.' Toch moet het een apart wetenschappelijk geweten zijn geweest dat haar onderzoek voor haar promotie leidde, want - en hier moet ik haar alter ego, de romanière, te hulp roepen - de roman *Een tevreden lach* uit 1965 is al geschreven vanuit het jungiaans of 'oosters' perspectief dat in de *De droom der rede* zijn fundering krijgt. Mocht de Katholieke Universiteit bij haar benoeming destijds haar grondbeginselen enigszins ruim geïnterpreteerd hebben, met welgevallen kan ze zien hoe een bekeerd criminoloog de *via mystica* tracht te bewandelen.

De precisie die Dessaur elf jaar geleden probeerde te bereiken, wordt nu, in *De droom der rede*, gezien als onderdeel van de verschraling en simplificatie van mensbeeld en wetenschapsethos, zoals die in haar ogen de geestesgeschiedenis van het Westen bepaalt. Het empirisch wetenschapsmodel dat ze in haar proefschrift verdedigde is nu de dwangbuis, het inquisitoriale regime van de Kerk der rede. De droom van de rede produceert de monsters van simplificatie, dogmatisme en (sexe) fascisme. Ze wenst met nadruk niet te zeggen dat de houding/methode die ze in haar boek verdedigt beter is dan de rationalistische. 'Waar men echter in hoge mate bezwaar tegen kan hebben, is de gewelddadige onderdrukking van mogelijke alternatieve levenshoudingen, vormen van filosoferen of wetenschapsbeoefening.'

Natuurlijk heeft ze daar gelijk in, al begaat ze zelf die fout ook nogal eens. Vooral tussen haakjes komt haar woede tot uiting, over 'de doodgravers en lijkenpikkers van de hedendaagse linguïstische filosofie' en de bijbehorende 'bureaucratische multiple-choice instituten' alias universiteiten van nu. En daar kan men in hoge mate bezwaar tegen hebben. Wie de analytische filosofie bestudeert komt daarin vaak een bijzonder emotionele hang naar hygiëne tegen, terwijl een ieder die de toestanden aan de universiteiten van vroeger kent, het tegelijk elitaire karakter en schamel niveau opvalt.

Schaduwloze mensen

Ik haal dit naar voren omdat ik niet zo zeker ben van die verschraling van het mensbeeld waar Dessaur van spreekt. Ik kan het zelfs niet navoelen. Ik heb veeleer het gevoel dat zo'n uitspraak alleen gedaan kan worden op grond van het - grappig genoeg van conservatieve origine zijnde - thema van historische achteruitgang, dat aan het begin der tijden een gouden eeuw poneert en voor het vervolg de metalen epitheta harder en minder waard ziet worden. De gouden eeuw van Dessaur is de periode van de Upanishaden uit de oud-Indische cultuur (zo'n 1000 v. C) waarin het denken over het Zelf samenvalt met dat over het Zijn. Deze identificatie van 'zelf' en 'zijn' is niet nader te omschrijven. Je kunt niet zeggen dat het maximale openheid voor de dingen is of, aan de andere kant, het maximale solipsisme. Dessaur ziet wel dat de yogaleer een genuanceerd en multidimensioneel mensbeeld paart aan grote daadloosheid zo niet onverschilligheid ten opzichte van armoede en onwetendheid. Dat neemt niet weg dat de ideeën van bovenzintuiglijke waarneming en het evolutionaire perspectief op de persoonlijkheid (tot in reïncarnatie toe) voor haar gouden gedachten zijn.

Hierna daalt, laag na laag, grauwsluiers neer. Vanaf Aristoteles schetst ze, met Galilei, Descartes, de Verlichting en het positivisme/pragmatisme een dominante ontwikkeling die een schaduwloze mens in isolement tegenover de buitenwereld plaatst. Tegenover deze dominante traditie legt Dessaur in haar historisch overzicht klemtoon op de alternatieve stroming die vanaf Plotinus, via de Renaissance en de Romantiek, uitmondt in met name Jung. Ze zegt van deze onderstroming dat ze 'door geschiedschrijving, filosofie en wetenschap meestal eenvoudig wordt genegeerd, dan wel gepathologiseerd of geridiculiseerd. Dat is niet waar. De literatuur over het neo-platonisme en de hermetische of artistieke nakomelingen ervan is nauwelijks te overzien. Bovendien oefent ze een aantoonbare invloed uit op de beoefening van de cultuurwetenschappen (ook de huidige). Wel heeft Dessaur gelijk als ze bedoelt dat de specifiek mystieke kanten ervan weinig invloed uitoefenen en ook dat verrijking van de cultuurwetenschap niet meer afhankelijk is van die enkeling die het zwarte werk van de alchemie aan zich verricht heeft.

Het ideale mensbeeld van Dessaur ziet er als volgt uit. In de mens is een autonoom geestelijk beginsel aanwezig dat veel wezenlijker is dan zijn fysiek. 'Mens en wereld zijn, in mijn visie, van oorsprong en in wezen, geestelijk morele entiteiten, die in het huidige stadium van onze bewustzijnsontwikkeling zich primair als materieel, factisch, 'concreet' aan ons voordoen'. Dat bijeenrapen van mens en wereld moet opgevat worden in de zin van de al genoemde oud-Indische identiteit: de wereld is 'the soul writ large'. Beide ondergaan een voortdurende verandering mits zij zich openstellen voor andere dan louter zintuiglijke indrukken. Idealiter komt die ontwikkeling hierop neer: hebben de laagste niveaus van bewustzijn te maken met een beschouwen van de werkelijkheid in termen van overleving, lust en macht, het vierde zou men kunnen omschrijven als de identificatie en compassie met anderen en het vijfde als religieuze introversie. Het zesde niveau tenslotte is 'dat van de belangeloze, uit inzicht verworven, uit liefde geschonken wijsheid. Het

voorlopig hoogste, nog enigszins in onze taal aanduidbare bewustzijnsniveau is dat van de *unio mystica*. ‘

Ondanks het feit dat dit niet zulke courante ideeën zijn, zegt dit me van alles. Ik begrijp bijvoorbeeld heel goed wat ze bedoelt met een voorbeeld als ‘het morele aspect van de natuur’ en ik ben het met haar eens dat het taboe dat rust op woorden als ‘ziel en ‘liefde’ opgeruimd moet worden, al moeten ze spaarzaam gebruikt worden. Maar ik ben echt te verschaald of te masculinistisch om haar ‘reïncarnatiehypothese’ te accepteren. De in zogenaamde regressieve analyses te voorschijn gehaalde ervaringen uit voorgaande levens lijken me - ondanks het feit dat ze een ideale bron zouden zijn voor het dagelijks leven van, zeg maar, de vroege Middeleeuwen - te mooi om waar te zijn. En dat mensen van leven tot leven veelal dezelfde mensen blijken tegen te komen vind ik benauwend, voor de hand liggend en uiterst komisch. Tot slot lijkt me de reïncarnatie niet veel anders dan de in religies gebruikelijke gratificatie voor altruïsme.

Criminosofie

Wat heeft dit verder met wetenschap te maken? Wetenschap is praktisch - en levert ons op z’n hoogst aardse wijsheid en is in ieder geval een afgebakend gebied met relatief duidelijke afspraken over middelen en doelen. Die beperkingen heeft ze zichzelf opgelegd, tot heil van zieken en zoekenden. Daarbuiten kan nog van alles. Daarbuiten leeft, in velen van ons een wellicht onuitspreekbaar mensbeeld - maar een half woord is hier genoeg - dat niet minder genuanceerd of ethisch hoeft te zijn dan dat van de Upanishaden. Alleen weten we dat de wetenschap zich niet leent tot expressie ervan of onderzoek ernaar. De kunst wel, bijvoorbeeld. Zo wordt de waanzin in de moderne literatuur zo vaak ‘gebruikt’, niet op grond van een soort interne belangstelling voor de psychopaat maar om te ontsnappen aan een voorspelbaar mensbeeld. Wie dat wil, kan bij Susan Sontag (*Against Interpretation*) nalezen hoe de literatuur interpretatie schuwt uit hoofde van het teveel aan mogelijke betekenissen en dat juist de stilte, het zwijgen gebruikt wordt om dit aan te geven, de stilte die het artistieke equivalent is van het halve woord onder gewone stervelingen.

De wetenschappelijke uitwerking zoals Dessaur die aan de hand van de criminologie beschrijft, is dan ook nogal schraal. De criminologie vormt in dit boek overigens niet meer dan een illustratie en met opzet spreekt ze van criminosofie - een geuzennaam, aan haar opvattingen toegekend door de inderdaad wel zeer verschaalde Buikhuisen - omdat zo de verworvenheden van haar alternatieve mensbeeld het beste uitkomen. Delinquent gedrag is voor haar het in alle strata van de maatschappij voorkomende lage niveau van bewustzijn. Bij de meer extreme gevallen moet dan op aparte eilanden of in tot kloosters omgedachte gevangenissen aan dat bewustzijn gesleuteld worden. Overigens relativeert ze deze suggesties door te zeggen dat iedere samenleving de criminaliteit (theorieën) krijgt die ze verdient. Criminologie is, als fenomeen en in de bestrijding ervan, nu eenmaal een mannenzaak.

De leer van Jezus van Nazareth was de Grieken, zo moest Paulus ervaren, een schandaal. Ik vermoed dat het boek van Dessaur voor velen datzelfde schandaal zal betekenen. Wie de liefde niet

heeft, zei dezelfde Paulus, zijn stem klinkt als schallend koper, als een rinkelende cimbaal. Met alles wat ik er op tegen heb, vind ik het een mooi boek. De stem van Dessaur klinkt voor mij als belgetinkel. Of dat komt omdat zij de liefde heeft of dat ik.....

W. OTTERSPEER